Bogumił Grott, *Dylematy polskiego nacjonalizmu. Powrót do tradycji czy przebudowa narodowego ducha*, Warszawa 2014,
Wydawnictwo von Borowiecky, ss. 415

Aneta Dawidowicz*

Najnowsze dzieło Bogumiła Grotta zatytułowane *Dylematy polskiego nacjonalizmu. Powrót do tradycji czy przebudowa narodowego ducha*, wydane nakładem Wydawnictwa von Borowiecky, stanowi niezwykle ważną i potrzebną pozycję na polu badań nad nacjonalizmem i dziejami polskiego obozu narodowego. Dokonania Bogumiła Grotta są bardzo dobrze znane w przestrzeni naukowej¹. Książka powstała

na gruncie dotychczasowych, wieloletnich zainteresowań badawczych Autora dotyczących dziejów i myśli politycznej polskiego nacjonalizmu.

Omawiana publikacja ma charakter interdyscyplinarny. Autor przedstawił mean-

* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Politologii.

¹ Szerzej zob. B. Grott, *Nacjonalizm i religia – proces zespalania nacjonalizmu z katolicyzmem w jedną całość ideową w myśli Narodowej Demokracji*, Rozprawy Habilitacyjne nr 85, Kraków 1984; idem, *Katolicyzm w doktrynach ugrupowań narodowo-radykalnych do roku 1939*, Kraków 1987; idem, *Nacjonalizm chrześcijański*, Kraków 1991; idem, *Religia, Kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej*, Kraków 1993; idem, *Nacjonalizm chrześcijański*, Kraków 1996; idem, *Obóz narodowy a katolicyzm*, „Kultura i Społeczeństwo” 1979, nr 3; idem, *Rola katolicyzmu w ideologii obozu narodowego w świetle pism jego ideologów*

i krytyki katolickiej. *Zarys problematyki badawczej*, „Dzieje Najnowsze” 1980, z. 1; idem, *Publicystyka „Zadruży” jako jeden z przejawów krytyki kultury katolickiej w Polsce*, „Studia Religio-logica” 1981, z. 6; idem, *Mediewalizm w koncepcjach Obozu Wielkiej Polski. Ze studiów nad religijnymi uwarunkowaniami myśli politycznej*, „Studia Religio-logica” 1982, z. 7; idem, *The Conception of Roman-Catholic Totalizm in Poland before World War II*, „Studia Religio-logica” 1982, z. 8; idem, *Waloryzacja epok historycznych i niektórych nurtów myśli europejskiej od średniowiecza po wiek XIX w ideologii obozu narodowego, jako wyraz jej katolicyzacji*, „Studia Religio-logica” 1983, z. 9; idem, *Geneza i początki formowania się poglądów „młodych” obozu narodowego na zagadnienia ustrojowe*, „Dzieje Najnowsze” 1984, z. 1; idem, *Pojęcie narodu i jego miejsce w hierarchii wartości formacji młodoendeckiej*, „Przegląd Humanistyczny” 1984, nr 4.

dry polskiego nacjonalizmu poprzez pryzmat nacjonalizmów europejskich. Był to zabieg celowy i szczególnie potrzebny, bowiem jak dowiódł Bogumił Grott, wizerunek polskiego nacjonalizmu, wyizolowany z szerszych kontekstów sytuacyjnych, byłby niepełny i zarazem wadliwy. Jak udowodnił Autor, badania nad nacjonalizmem muszą uwzględniać szeroką wiedzę w zakresie szeroko pojętej kultury i duchowości poszczególnych narodów. Stwierdzić więc należy, że recenzowana monografia stanowi istotny wkład w problematykę metodologii badań nacjonalizmów.

O potrzebie analizy tej skomplikowanej problematyki przesądzało wiele czynników. W dalszym ciągu na polu badawczym dziejów i myśli politycznej polskiego nacjonalizmu znajduje się wiele niedomówień, niezbadanych problemów i pytań badawczych. Autor analizował w szczególności skomplikowane kwestie związane z systemem aksjologicznym, kulturą i religią. Jak napisał sam Autor, takie podejście było inspirowane pracami profesora Leona Halbana, badacza współzależności pomiędzy religiami a niemieckim nacjonalizmem i kulturą niemiecką. Prezentując ideologię różnych odłamów nacjonalizmu polskiego na tle europejskim, Bogumił Grott wskazał na zasadnicze różnice pomiędzy poszczególnymi nurtami polskiego nacjonalizmu.

W książce przedstawiono dwa odrębne nurty ideowe istniejące w obrębie polskiej myśli nacjonalistycznej. Po pierwsze szeroko omówiono nurt narodowo-katolicki, po drugie zaprezentowano nurt nacjionali-

zmu „modernizacyjnego”, reprezentowanego przez Jana Stachniuka i Zadrugę. W pełni należy zgodzić się z opinią Autora, że nie należy mówić o jednym nacjonalizmie, lecz o wielu różnych nacjonalizmach. Przedstawienie poglądów polskich nacjonalistów zostało poprzedzone omówieniem najważniejszych nacjonalizmów europejskich, a więc przede wszystkim niemieckiego rasizmu, ukraińskiego darwinizmu społecznego, włoskiego faszyzmu, Akcji Francuskiej, frankizmu i salaryzmu. Opracowanie ukazuje więc kształtowanie i rozwój różnych idei politycznych.

Książka Grotta koncentruje się na polskim nacjonalizmie w latach 1926–1949. Przyjęte ramy czasowe są w pełni uzasadnione. Cezura początkowa to data utworzenia Obozu Wielkiej Polski, z którego wyłoniły się kadry Stronnictwa Narodowego, a także dwa odłamy narodowych radykałów ONR-ABC i RNR-Falanga. Cezurę końcową książki przyjęto nieprzypadkowo, rok 1949 stanowi datę śmierci jednego z ideologów „młodych” obozu narodowego Adama Doboszyńskiego. Warto też dodać, że również w tym samym roku (1949) został skazany na 15 lat więzienia Jan Stachniuk, co ostatecznie zakończyło jego aktywność ideową i publicystyczną. Natomiast nieco wcześniej, w 1948 roku, zostali przez komunistów zamordowani Stanisław Kasznica – komendant Narodowych Sił Zbrojnych i Lech Neyman. Jednakże rozważania Autora nie ograniczają się ściśle do wytyczonego okresu, lecz sięgają znacznie dalej i głębiej, aż do momentu kształtowania się polskiego

nacjonalizmu na przełomie XIX i XX wieku. Myśl polityczna kształtuje się bowiem w sposób długotrwały, pod wpływem różnorodnych czynników. Autor uznał więc za niezbędne przedstawienie myśli „wczesnej endecji”, sformułowanej pod wpływem pozytywizmu i reprezentującej indyferentyzm religijny. Przedstawiono również poglądy Stanisława Brzozowskiego, którego można określić mianem reprezentanta „nacjonalizmu proletariackiego”.

Zaletami pracy są obiektywizm i rzetelność badawcza Autora. Przejrzysta i logiczna struktura monografii stanowi jej kolejną zaletę. Recenzowana monografia w sposób całościowy przedstawia skomplikowane zjawisko nacjonalizmów. Książka składa się z pięciu rozdziałów ujętych w układzie problemowo-chronologicznym. Takie podejście pozwoliło Autorowi na klarowne przedstawienie omawianych problemów.

Nie ulega wątpliwości, że rozległa baza źródłowa umożliwiła Autorowi pełne zrealizowanie zamierzeń badawczych. Praca powstała przy uwzględnieniu bogatej i wszechstronnej bazy źródłowej, której podstawę stanowiły: pisma polityczne i publicystyczne, liczne broszury ideowe. Szeroko została wykorzystana grupa źródeł memuarystycznych w postaci pamiętników czy relacji spisywanych na bieżąco lub retrospektywnie. Autor wykorzystał także twórczość literacką i krytykę literacką. Imponująco przedstawia się lista wykorzystanych tytułów prasowych. Gruntownie wyeksplorowano zwłaszcza wydawnictwa prasowe trudno dostępne, nieznane szerzej w obiegu na-

ukowym. Wykorzystano również materiały archiwalne przechowywane w zbiorach: Archiwum Akt Nowych, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Monografia autorstwa Bogumiła Grotta zajmuje poczesne miejsce w historiografii prac poświęconych nacjonalizmowi. Książkę cechują obiektywizm i rzetelność naukowa. Praca traktuje o zagadnieniach trudnych i ważnych, ma przy tym charakter interdyscyplinarny. Książka przybliży problematykę wciąż jeszcze niedostatecznie poznaną, wokół której narosło wiele nieuzasadnionych stereotypów, uprzedzeń, mitów. Autor walczy z tymi zjawiskami, które utrudniają poznanie i zrozumienie skomplikowanej natury nacjonalizmów. Porządkuje i wyjaśnia wiele kwestii, które w dalszym ciągu pozostają niedostatecznie zrozumiane i opisane. Wartość przedsięwzięcia profesora Bogumiła Grotta trudno więc przecenić. Opracowanie w sposób syntetyczny podejmuje wiele różnorodnych wątków przez pryzmat zagadnień ideowych, kulturowych, społecznych i ekonomicznych. Autor gruntownie omawia poglądy polskich nacjonalistów dotyczące kwestii ustrojowych, politycznych, ekonomicznych, społecznych, narodowościowych, geopolitycznych. Książka przyczynia się więc do wzbogacenia refleksji nad miejscem i rolą nacjonalizmu w dziejach polskiego narodu i państwa. Omawianą książkę należy ocenić jako pozycję potrzebną w sensie zarówno naukowym, jak i praktycznym.

Poczynione w niniejszej recenzji refleksje żadną miarą nie oddają w pełni zawartości książki przygotowanej przez Bogumiła Grotta. Omawiana publikacja w sposób erudycyjny odsłania czytelnikowi wagę, złożoność i wieloaspektowość zjawiska nacjonalizmu. Opracowanie zasługuje na uwagę czytelników nie tylko ze względów poznaw-

czych, ale i dydaktycznych. Dużą zaletą pracy jest komunikatywność treści. Książka profesora Bogumiła Grotta powinna stać się lekturą obowiązkową zarówno studentów politologii, historii, dziennikarstwa, kulturoznawstwa, socjologii, jak i wszystkich osób zainteresowanych tą problematyką.